

SZABÓ-REZNEK ESZTER

KETTŐS CENTENÁRIUM KOLOZSVÁRON:
KATONA JÓZSEF ÉS AZ ERDÉLYI HIVATÁSOS SZÍNJÁTSZÁS ÜNNEPE
1892-BEN

REZÜMÉ

1892-ben kettős ünnepet ültek Kolozsváron (később valótlán egybeesésnek bizonyult): Katona József és az erdélyi magyar hivatásos színjátszás születésének századik évfordulóját. A tanulmány a két esemény közös narratívába foglalását követi végig a kolozsvári színház önmeghatározásában és eredettörténetében, miközben az ünnepség forгатókönyvét is elemzi, amely – ahogy az országsszerte megszervezett Katona-ünnepségek – a 19. században oly gyakori centenáriumi és jubileumi ünnepségek transznacionális, de ugyanakkor lokálisan adaptált mintáit követte.

KULCSSZAVAK: 19. századi színház; erdélyi színjátszás; Katona József; irodalmi kultusz; centenárium

ABSTRACT

*Double Centenary in Kolozsvár in 1892– Celebrating József Katona
and the Beginnings of Professional Acting in Transsylvania*

In 1892 the cultural center of Transylvania, Kolozsvár, held a double celebration: the centenary of the birth of the playwright József Katona and the „birth” of professional acting in Transsylvania – later it proved to be a false coincidence. The paper examines the fusion of two narratives and the construction of the self-definition of the theatre of Kolozsvár, while analyzing the structure of the festivities that followed the transnational, but at the same time locally adapted patterns of the extremely popular jubilees and centenaries in the 19th century.

KEYWORDS: 19th century theatre; acting in Transylvania; József Katona; literary cults; centenary

„1792. november 11-én kezdette meg Kolozsvártt működését az erdélyi első magyar színtársulat. (...) 1792. november 11-én született Katona József, akinek remekműve: »Bánkban«, a kolozsvári nemzeti színházban adatott először. Tehát a magyar állandó színművészet és a legnagyobb magyar drámaíró ugyanegy napon születtek.”¹ A kettős jubileumot száz évvel később, a kolozsvári hivatásos színjátszás centenáriumi ünnepségsorozatának szervezői előszeretettel hangsúlyozták. Hiszen az ünnepély „jelentőségét azon véletlen összetalálkozás emeli, hogy november 11-e egyszermind a Bánk-bán halhatatlan írója, a legnagyobb magyar drámaíró, Katona József születésének is száz éves fordulója, és így a hazai színművészet és a hazai irodalom egyetemes ünnepnapja.”² A látványos szimbolikus egybeesés remek alkalmat kínált a szervezőknek arra, hogy ezzel is kiegészítsék a kolozsvári színház olyan öndefiníciós formuláit, mint a legelső magyar kőszínház, a „magyar színészet ősi fészke.” Ugyanakkor megerősítette a kapcsolatot a *Bánk bán*hoz – mely a kolozsvári színház megnyitására kiírt pályázatra készült, ám akkor szóba se került.

Azonban, mint ahogy az később kiderült, ez valóban csak „véletlen összetalálkozás”, két, utólag tévesnek bizonyult dátum egybeesése volt. Enyedi Sándor 1982-ben, új források alapján, 1792. december 17-ére tette a kolozsvári társulat első előadásának időpontját.³ Katona pedig egy évvel korábban, 1791. november 11-én született.⁴ A centenárium után kiadott emlékkönyvben látható, hogy a centenáriumi szervezőbizottság tagjai is bizonytalankodtak az első előadás időpontját illetően. Előkészítő ülésükön, 1892. szeptember 16-án több lehetséges dátum merült fel.⁵ Így a később pontosnak bizonyuló december 17., de a december 11., 16., illetve a november 11. is szóba jött. Végül – Vahot Imre, Kőváry László, Vály Béla és Könyves Máté véleményét osztva, november 11-ében állapodtak

¹ Gyarmathy Miklós alispán, a centenáriumi szervező bizottság alelnöke által közölt meghívó, Kolozsvár 6(1892), szept. 15.

² A királynak küldött meghívó, Kolozsvár 6(1892), okt. 20.

³ KERÉNYI Ferenc (szerk.), *Magyar színháztörténet 1790–1873*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990, és BARTHA Katalin Ágnes, *Szimbolikus reprezentáció és színház-avató ünnep* = BRUTOVSZKY Gabriella, DEMETER Júlia, N. TÓTH Anikó, PETRES CSIZMADIA Gabriella (szerk.), *Drámák határhelyzetben I.*, Nyitra, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, 2014, 380.

⁴ A pontosítás 1906-ban történt meg. N.n., *Katona József születése napja*, Irodalomtörténeti Közlemények 16(1906)/11, 101–102.

⁵ Az első rendes ülést egy nappal később, szeptember 17-én tartották.

meg.⁶ Később Ferenczi Zoltán is ezt rögzítette színháztörténeti munkájában, amelyet a centenárium okán, minisztériumi támogatással írt meg és adott ki.⁷

Pontosításra szorul az idézet azon kijelentése is, miszerint a *Bánk bánt* a kolozsvári nemzeti színházban játszották először. A centenárium idején valós adatnak tűnt az, hogy az ősbemutató 1834. augusztus 30-án volt a kolozsvári színházban, Egressy Gábor jutalomjátékként. De – ahogy Katona születési dátuma és a kolozsvári hivatásos társulat első előadásának időpontja is –, később ez is módosult. Rexa Dezső 1921-ben közölte a Vasárnapi Ujságban a darab első, kassai színlapját. Ezen 1833. február 16-i dátum látható, amit ceruzával február 15-re javítottak át.⁸ Egressy Gábor ebben az előadásban is szerepelt, ahogyan a pesti Nemzeti Színház-beli első *Bánk bán*-előadásban is 1839. március 23-án, amit szintén az ő jutalomjátékként játszottak.⁹ Színháztörténeti monográfiájában Ferenczi így írt róla:

E darabban Egressy, ki ekkor 26 éves ifjú volt (sz. 1808.), Ottót játszodta s így aligha épen a darab értéke, mint inkább újsága vonzotta, a mi nem is csoda. Azonban legyen bárhogyan, az 1830 óta sírjában fekvő Katona művére ez az előadás vetette az első fényt, mely csakhamar elárasztá.

Ferenczi azt is fontosnak tartotta kiemelni, hogy míg a Döbrentei-féle pályázatkor szóba se jött a *Bánk bán*, ezzel az első előadással mintegy jóvá tették a több mint egy évtizeddel korábban elkövetett figyelmenlenséget. „Róla [Egressy Gáborról, Sz.-R. E.] valamint az előadásról az akkori *Honművész* kolozsvári levelezője pár dicsérő sort írt, melyek fölébreszték a figyelmet s így méltóképen abban a városban nyerte az első elismerést,

⁶ *Emlékkönyv az erdélyi magyar színészet száz éves jubileuma alkalmából*, szerk. HEGYESY Vilmos, Kolozsvár, Ajtai K. Albert nyomdája, 1892, 80.

⁷ FERENCZI Zoltán, *A kolozsvári színészet és színház története*, Kolozsvár, Ajtai K. Albert Magyar Polgár Könyvnyomdája, 1897, 81.

⁸ Lásd pl. KERÉNYI Ferenc, *Egy ősbemutató emléke. 175 éve mutatták be Katona József Bánk bánját*, Forrás 40(2008)/2, 85–89.

⁹ 1892. november 11-én délelőtt az Erdélyi Irodalmi Társaság díszülést tartott, ennek keretében dr. Csernáttoni Gyula Katona Józsefről tartott előadást, amelynek összefoglalója megjelent a Kolozsvárban. A tudósítás egy 1840. március 23-i dátum emlegetésével zárul, amikor Egressy jutalomjátékként adták elő a *Bánk bánt*. Mivel korábban Csernáttoni az 1839. március 23-i pesti bemutatóról beszélt, ez sajtóhiba lehet. Kolozsvár 6(1892), nov. 11.

melyben első érthetetlen mellőztetését szenvedte.”¹⁰ A jóvátétel hangsúlyozásához egyfajta „felfedezés” is társul, amely nem volt idegen sem a kolozsvári sajtó, sem a kolozsvári színház narratívájától: előszeretettel sajtóztattak ki neves színészeket, akik Kolozsváron kezdték pályafutásukat. Petőfi *Tigris és hiéna* című tragédiájának kolozsvári ősbemutatójához is társul ez a jellegű felfedezés, ami elválaszthatatlan a pesti Nemzeti Színházzal szembeni önmeghatározástól, a kulturális centrum-szerep hangsúlyozásától.¹¹ De a Magyar Szemle is kiemelte az „elégtétel” gesztusát:

Ez évfordulót a kolozsvári nemzeti színház a „Bánk-bán” díszelőadásával készül megülni, ilyképpen mintegy elégtételt szolgáltatva a nagy költő szellemének. Katona ugyanis tudvalevőleg 1814-ben épen „Bánk-bán”-jával pályázott ama jutalomra, melyet az erdélyi főurak tűztek ki, egy a művészet kívánalmának megfelelő szomorujátékra melylyel az épülőfélben levő kolozsvári színház megnyitandó volt. A bölcs bírálók azonban, bár a pályázott 12 darab közül ötöt figyelemreméltónak ítélték, a „Bánk-bán”-t még csak föl sem említették.¹²

Egy évvel később pedig a kecskeméti Katona-centenárium egyik emlékbeszédében hangzott el, hogy a pályázat eredményhirdetésének határideje egyre kinnebb tolódott, végül pedig „a kolozsvári állandó színház ünnepélyes megnyitása is egy minden rétegében német ízű, Körner-féle magyar tárgyú drámával – hozzá esetlen és élvezhetetlen fordítmányban, tényleg meg is lett nyitva.”¹³

A kolozsvári kettős centenárium

A 19. században oly gyakori centenárium és jubileumi ünnepek lokálisan, regionálisan ugyan adaptált, de mégis transznacionális mintákat követtek. A forгатókönyvek kialakulását, átöröklődését segít megérteni és követni Dávidházi Péter elemzése a Shakespeare-kultusz egyik mérföldkövét jelentő 1769-es első Shakespeare „Jubilee”-ről, nagyszabású és

¹⁰ FERENCZI, *i. m.*, 332.

¹¹ SZABÓ-REZNEK Eszter, *Meltzl Hugó és a kolozsvári Petőfi-ellenkánon. Kísérlet a „nemzeti költő” regionális újraértelmezésére*, Irodalomtörténeti Közlemények 120(2016)/2, 215–224.

¹² Magyar Szemle 4(1892), máj. 15.

¹³ *Emléklap Katona József születésének századik évfordulója alkalmából*, Kecskemét, 1893, Tóth László, 26.

hagyományteremtő Shakespeare-bicentenáriumról, majd az ezt követő Shakespeare-megemlékezésekről.¹⁴ A nemzetközi szakirodalomban korábban Roland Quinault a centenáriumok 19. századi elterjedéséről, ahogy ő maga nevezte, a „centenárium kultuszáról” értekezett és ismertett számos példát a századból,¹⁵ újabban pedig Ann Rigney és Joep Leerssen szerkesztésében jelent meg egy esettanulmányokra fókuszáló kötet, amely az egyes ünnepek komparatív elemzését felkínálva láttatja az ünnepek mozzanatainak vándorlását. Az 1865-ös firenzei Dante-ünnepély szervezőinek mintája a Schiller születésének századik évfordulójára szervezett 1859-es ünnepség volt. 1871-ben, a Walter Scott-centenáriumon a szervezők a Dante-ünnepélyhez és az 1864-es Shakespeare tricentenáriumhoz nyúltak vissza, az 1879-es Thomas Moore-jubiläum pedig a húsz évvel korábbi Burns-ünnepség forgatókönyvéből ihletődött.¹⁶

A kolozsvári színházi centenárium a színház korábbi reprezentatív ünnepeinek (a Farkas utcai színház, az első magyar kőszínház 1821-es megnyitásának és 50. évfordulójának 1871-ben) egyes mozzanatait vette át, építette be forgatókönyvébe, de előképnek számított a magyar hivatásos színjátszás centenáriuma is: két évvel korábban, 1890-ben emlékeztek meg Budapesten Kelemen Lászlóról és társulatáról. Ugyanakkor ha megnézzük a Kazinczy- vagy a Kölcsey-centenárium programjának felépítését, számos hasonlóságot találunk: több helyszínen zajló ünneplést, szobor- vagy emléktábla-leleplezést, emlékbeszédeket, lakomát, színházi díszelőadást.¹⁷ A háromnapos ünnepsorozat első napján, november 10-én este a színházban, megemlékezve a Katona-centenáriumra, a *Bánk bánt* vitték színre. A második napon a 19. század számos centenáriumi/jubileumi ünnepeinek forgatókönyvét követve emléktábla-avatást, felolvasást, díszebédet és díszelőadást terveztek, a harmadik napon ez

¹⁴ DÁVIDHÁZI Péter, *„Isten másodszülette”: a magyar Shakespeare-kultusz természetrajza*, Budapest, Gondolat, 1989.

¹⁵ Roland QUINAULT, *The Cult of the Centenary, c.1784–1914*, *Historical Research* 71(1998)/176, 303–323

¹⁶ Ann RIGNEY, Joep LEERSSEN, *Fanning out of Shakespeare = Commemorating Writers in Nineteenth-Century Europe. Nation-Building and Centenary Fever*, A. R., J. L. (eds.), Palgrave Macmillan, 2014, 14.

¹⁷ A Kazinczy-centenáriumról lásd Vasárnapi Ujság 6(1859), okt. 30. A szegedi és tordai Kazinczy-ünnepekről: KESZEG Anna: *Még egyszer az 1859-es Kazinczy-ünnepekről*, Lk.k.t 4 (2003)/13, 35–41. A nagykárolyi Kölcsey-centenáriumról lásd Vasárnapi Ujság 37(1890), aug. 3. és Budapesti Hírlap 10(1890), aug. 9.

utóbbi ismételték meg a színházban. A díszelőadásról – illetve annak leglátványosabb mozzanatáról, az erdélyi arisztokrácia által bemutatott, Theodor Körner *Zrínyijéből* vett két előképről – máshol írtam részletesebben.¹⁸ Ahogy látjuk, az ünnepség elsősorban az erdélyi hivatásos színjátszásról és – ennek következményeként – a kolozsvári színházról szólt, Katona József születésének centenáriuma pedig ennek csupán egyik – ámbar nagyon fontos – mozzanata volt. A színházi centenáriumon belül nem szerveztek külön Katona-centenáriumot, hanem lokálisan adaptálták, és annak helyi jelentőségét, azaz a kolozsvári színházhoz fűződő viszonyát emelték ki, a sikertelen pályázattal, és mindenek rehabilitációjaként, ahogy az előző fejezetben is láttuk, az akkor valósnak vélt kolozsvári ősbemutatóval. Önálló Katona-centenáriumot Kecskeméten szerveztek egy évvel később, erről részletesebben is lesz szó, előtte azonban a kolozsvári *Bánk bán*-előadást, annak előkészületeit és visszhangját szeretném felfejteni.

Németh Antal a *Bánk bán száz éve a színpadon* című könyvében a darab kultuszáról írva megjegyzi, hogy vidékről nincs ugyan sok adat, de „egyetlen város, ahol élő hagyománya Katona József drámájának élt egész a legújabb időkig, – Kolozsvár volt.”¹⁹ Ezután Janovics Jenő összefoglalóját közli, ebből is látszik, hogy a *Bánk bán* valóban jelen volt a kolozsvári színpadon. A centenáriumot megelőző évtizedben (és az azt követő években is) jellemzően minden évben egyszer, esetleg kétszer színpadra vitték.²⁰ Az 1892. november 10-i, emelt helyárú előadást hirdető színlap jelezte a különleges alkalmat. A *Bánk bán* és a következő napi díszelőadás színlapja is színes volt, ami csak különleges napokon fordult elő.²¹ Nemzeti színű szalaggal díszített babérkoszorú keretezte a plakátot, középen, a háttérben halvány zöld színnel látható volt a színház épülete. A fejlécre, a címer és a „Nemzeti színház” felirat alá került a következő: „Díszelőadás Katona József születésének századik évfordulóján”. A *Bánk bán* cím fölé írták, hogy a közönség az előadást „a színház összes személyzetének közreműködésével” láthatja majd, Bánk szerepében a rendezővel, E. Ko-

¹⁸ SZABÓ-REZNEK Eszter, *Az arisztokrácia önreprezentációja az erdélyi hivatásos színjátszás centenáriumi ünnepségén*, Korall 18(2017)/69, 46–67.

¹⁹ NÉMETH Antal, *Bánk bán száz éve a színpadon*, Budapest székesfőváros kiadása, 1935, 86. Kiemelés az eredetiben.

²⁰ *Uo.*, 90–93.

²¹ Az 1892. november 10., 11. és 12-i színlaphoz a Kolozsvári Állami Magyar Színház Dokumentációs Tárának színlapgyűjteményében fértem hozzá.

vács Gyulával és Hunyady Margit Melindájával. A Kolozsvár napilap részletesen írt róla, érdemes hosszabban idézni a tudósítást:

Már hét óra előtt tolongott a közönség a színház előtt, hol az utcát gyönyörűen megvilágította egy villanyreflektor. A nézőtér is igen fényesen volt világítva s a páholyok fediszítve nemzeti színű lobogókkal s a színház alapító erdélyi családok czimereivel. Diszes, nagy közönség volt a színházban. A hölgyek estélyi toilettben jelentek meg, a férfi páholyközönség frakkban. Hét óra még nem mult, mikor már mindenki elfoglalta helyét. Komoly, ünnepies hangulat uralkodott a közönség között, mely kegyeletesen adózott néhány perct a legnagyobb magyar drámaíró emlékezetének. [...] Az előadás kitűnő volt. Minden szereplő legjobb igyezetét és ambícióját adta oda szerepének [...]. Minden nagyobb jelenet után felzúgott az éljenzés és a taps. Felvonások végével nagy lelkesedéssel számtalanszor hívták a lámpák elé a főbb szereplőket. Az előadásnak kissé későn, háromnegyed tizenegy órakor volt vége.²²

A rövid tudósítás számos részletet elárul az ünnepség megszervezéséről – amit a levéltári források is alátámasztanak. A belső tér feldíszítése a színházalapító arisztokrata családok címereivel szimbolikusan is az ő szerepüket emelte ki. A színházi centenárium tulajdonképpen az arisztokrata reprezentáció remek fóruma volt. A másnapi díszelőadás előképeiben azon családok leszármazottjai voltak láthatók, akik a század elején adományokkal vettek részt a kolozsvári színészet fenntartásában és a színház felépítésében. A közönség ruháira vonatkozó megjegyzést visszafejtve kiderül, hogy a szervezők meghatározták az ünnepi viseletet. A férfiaknak díszmagyart és fekete szalonöltözetet, a nőknek „az alkalomhoz képes fényes toilett”-et írtak elő.²³ Az utolsó részlet, bár nem tűnik annyira figyelemre méltónak, mégis jelentős technikai váltásról árulkodik, az a reflektorok említése és a nézőtér fényes kivilágítására tett utalás. A centenáriumon ugyanis, a kolozsvári színházban először, Budapestről kölcsönkért villanyvilágítás volt. Ez, ahogy több tudósítás is utal rá, egészen újszerű látványt eredményezett, miközben éppen néhány héttel korábban – amikor már elkezdődött az ünnepség szervezése – egy színházlátogató olvasó (gyaníthatóan valamelyik szerkesztő, aki erre fel akarta hívni a figyelmet, erre azonban nincs bizonyíték) érdekes levelet írt a Kolozsvárba a kékes-zöldes színű világitásról, amit a használatban lévő Siemens-lámpások árasztottak.²⁴ Ehhez képest, ahogy a fentebbi idézetben lát-

²² Kolozsvár 6(1892), nov. 11.

²³ Kolozsvár 6(1892), nov. 9.

²⁴ Kolozsvár 6(1892), szept. 27.

tuk, a villanyvilágítást kiemelte az előadás tudósítója, részletesebben azonban az élőképekhez fűződően írtak róla: „Villanyfény ragyog a fényes magyar ruhákon, a hölgyek szoborszerű fehér vállain, kifejezésteljes lelkes arcán, nagy tűzű sötét szemeinek sugarával összeolvadó villamos fény.”²⁵ A fővárosi tudósítások közül A Hét tett róla említést: „Kolozsvárott is villamos fény világította meg a *Bánk bán* hatalmas cselekményét, fényt vetve e költői remek minden kidomborodó nagyszerűségére.”²⁶ A villanyvilágítás szemmel láthatóan nagy hatást gyakorolt a tudósítókra, a fényben ragyogó ruhák és vállak mellett kitértek a szemek fényének és a villanyfénynek az összeolvadására, valamint az előadás és a költői „remek” megvilágításának analógiájára.

A *Bánk bán* kolozsvári előadásának látványáról ennél többet is megtudunk. A színlap is hirdette, hogy a teljes társulat részt vesz benne, „így különösen a csoportozatok sokkal tetszetősebbek voltak.” Hozzáfűzték – valószínűleg ironikusan, ugyanis az operett ellen, bár a közönség által kedvelt műfaj volt, a sajtó gyakran hadakozott –, hogy „az operett primadonnákat néma szereplőknek tették.” A díszletek többsége új volt, erre az alkalomra készítették, „a szereplők ruháit pedig az operaháztól vették s minden egyes szereplő egészen korhú kosztümben jelenhetett meg.”²⁷ A Kolozsvár lelkes tudósítását az Ellenzék ellenpontozta: „fényes volt az előadás, mert a mi szegénységünk az opera csillogó kosztümei alá volt takarva. [...] ezt csak azért említjük fel, hogy ne mondja senki, miszerint a százezreket megemésztő operától nem fordítanak semmit a legrégibb és legszükségesebb színházra.”²⁸ Bár ezt a kritikát megjelenésekor valószínűleg elnyomták a sajtót domináló, az ünnep fényét dicsérő hangok, mégis nagyon fontos problémára hívja fel a figyelmet. Az Operaház finanszírozása (vagy túlf finanszírozása) sokak nemtetszését váltotta ki, különösen, amikor a Nemzeti Színház és a kolozsvári színház segélyezése került szóba. A centenáriumi ünnep szervezői és az erről tudósító sajtó nemcsak a kolozsvári magyar hivatásos színészet születését – ezzel implicit az első magyar kőszínház felépülését – és a legnagyobb magyar drámaíró születését kapcsolták össze és építették be a színház narratívájába, hanem az ünnep arra is kiváló alkalom volt, hogy a színház pozícióját erősítse az állandósításért való küzdelmében. A gyakran használt „legrégibb magyar színház” szókapcsolat mellett szisztematikusan hasz-

²⁵ Kolozsvár 6(1892), nov. 12.

²⁶ A Hét 3(1892), nov. 13.

²⁷ Kolozsvár 6(1892), nov. 11.

²⁸ Ellenzék 13(1892), nov. 11.

nálni kezdték azt is, hogy az első hivatásos társulat megalakulása egyben a magyar állandó színművészet kezdeteit is jelentette. Ebben az értelemben az „állandó” az országos alapon való szervezést és fenntartást jelentette. Ez egy másik tanulmány témája, de itt is fontos megjegyezni, hogy a fényes centenáriumi ünnep alatt a háttérben a színház jövőjének kérdéséről és az államosításról egyeztettek – végül sikertelenül. Ahogy ugyancsak az Ellenzék jósolta meg még az ünnep előtt: „a közművelődést és a nemzeti kultúrát szolgáló intézet ismét kongani fog az ürességtől mert sem a szép szavak, sem a nagy célok nem vonják falai közé a közönséget. [...] Ismét küzdeni fog a színház a szegénységgel, a vállalkozó rendszer tehetetlenségeivel.”²⁹

A Katona-centenáriumra Kolozsváron, ahogy láttuk, a színházi centenárium részeként emlékeztek meg. A *Bánk bán* színrevitele után, másnap, az Erdélyi Irodalmi Társaság díszülésén Csernátoni Gyula tartott előadást Katonáról és a *Bánk bán*ról, illetve E. Kovács Gyula a kettős jubileumra írt ódáját szavalta el – utalva a „Mi magyar Shakespeare-ünk, Katona József”-re.³⁰ A következőkben a kecskeméti Katona-centenárium kerül fókuszba, előtte azonban a kolozsvári után más városok megemlékezéseit is számba veszem.

Az elhalasztott centenáriumi

A kolozsvári Kereskedelmi Akadémia ifjúságának önképzőköre november 11-én (talán a helyi ünnep hatására) emlékünnepeket szervezett az évfordulóra. A Kolozsvár dicséretre méltónak találta a kezdeményezést: „Elismerés illetheti ezért a kereskedelmi akadémia ifjúságát, mely tudunk szerint városunkban iskoláink közül egyedül szentelt külön is ünnepet a legnagyobb magyar tragédia írójának.” A műsor teltház előtt zajlott, a bentlakás zenekara a *Bánk bán* operából egyveleget játszott, a daloskör elénekelt a bordalt, Nagy D. harmadéves hallgató olvasott fel egy ismertetőt Katona életéről és irodalmi működéséről. Az ünnepség szavallatokkal és zongorajátékkal, végül a *Szózat* eléneklésével végződött.³¹

Budapesten a Nemzeti Színházban emlékeztek meg az évfordulóról november 11-én. Az előzetes hírek arról tudósítottak, hogy a színház igazgatósága „teljesen új kiállításban adatja elő”, a díszletek és jelmezek

²⁹ Ellenzék 13(1892), okt. 29.

³⁰ Kolozsvár 6(1892), nov. 11.

³¹ Kolozsvár 6(1892), nov. 12.

6000 forintba kerültek.³² Az előadás előtt két nappal a Pesti Hírlap a nagy érdeklődésről tudósított,³³ majd a dicsérőleg számolt be az előadásról: „A legjobb magyar történelmi szomorujáték, meglepéssel konstatálhatjuk, ez idő szerint teljesen méltó előadásban kerül színre a nemzeti színházban. Katona emlékét a színház a legkedvezőbbben tartotta fenn a száz éves fordulóig, mert éppen a jubiláris esztendőben lobbant újólág magasra a »Bánk bán« népszerűsége.” Ugyanakkor nem írt részletesen az előadásról, hiszen „A darabot az utóbbi időben annyiszor adták, hogy már csak fölösleges ismétlésekbe esnénk, ha külön ismét fölemlegetnők Jászai Mari Gertrudjának, Márkus Emilia Melindájának, Ujházy Tiborcának vagy Nagy Imre Bánk bánjának és Szacs vay Peturjának akár fényes, akár homályosabb momentumait.”³⁴ A Budapest Hírlap ezzel szemben élesebb kritikát fogalmazott meg, nem annyira az ünnepi alkalmat emelte ki, mint inkább a dráma hatását. Feltűnő, hogy tudósítása nem követi az ünnepi retorikát, a kultikus beszédmódot:

Gyulai Pál szépen s érdekesen megírta, hogy miért nem volt hatása Bánk bánnak annak idején, most azt lenne érdekes megírni, hogy miért nem volt s miért nincs meg a kellő hatása az eredeti drámairodalom fejlődésére. A nemzeti szellem eleget változott az ismeretes drámapályázat óta, de Bánk bán ma sem részesül elegendő méltánylásban a közönség részéről, sőt a színészek – a legjobb igyekezettel – sem igen tudják megfelelően interpretálni a karaktereket: sablonok ezek, de nem élő teremtések. Valami általános s mély oka lehet ennek, mely beható kutatásra érdemes.³⁵

A centenáriumi levéltári iratai között számos válaszevél található a meghívóra, így a miskolci színház igazgatójának, Halmay Imrének az 1892. október 13-án kelt levele is. Halmay jelezte, hogy amennyiben a miskolci színházi viszonyok engedik, részt vesznek a kolozsvári ünnepen, és hangsúlyozta, hogy november 11-én ők is a *Bánk bán* színrevitelével fognak megemlékezni a Katona-évfordulóra.³⁶

A fővárosi és kolozsvári hírlapok egy-egy rövid hírben tudósítottak az országsszerte megtartandó Katona-megemlékezésekről. A soproni irodalmi és művészeti kör a helyi kaszinóban rendezett emlékűnnepet, al-

³² Pesti Hírlap 14(1892), júl. 28., Magyar Szemle 4(1892), aug. 7.

³³ Pesti Hírlap 14(1892), nov. 9.

³⁴ Pesti Hírlap 14(1892), nov. 11.

³⁵ Budapesti Hírlap 12(1892), nov. 11.

³⁶ Kolozsvári Állami Levéltár (KÁL) Fond 313: Magyar színház, fasc. 195, ff. 129.

kalmi ódával, emlékbeszéddel, Bánk bán bordalával és lakomával.³⁷ Zomborban a *Bánk bán*t vitték színre díszelőadás keretei között, új díszletekkel és jelmezekkel. Az előadás előtt elhangzott egy alkalmi óda, a végén pedig Radoczky szintársulatának teljes személyzete előképet mutatott be *Katona a múzsák közt* címmel.³⁸

A centenárium (utó)hatásaként a magyar olvasók új Katona-kiadásokat forgathattak – sőt, a szerencsések nyerhettek is: a Magyar Szemle 1892/45-ös, november 6-i számában megjelent rejtvények megfejtői közül három kisorsolt szerencsés nyertes volt. Az egyik, Fehér Emma úrhölgy egy *Bánk bán*-kötettel gazdagodott. A kultusz nemcsak az emlékbeszédekben, a díszelőadásokon, a szoborállításokban vagy a sokfogásos ünnepi lakomákon nyilvánult meg, de a sajtó rejtvényeiben is.³⁹

A legtöbbet azonban – a kolozsvári centenáriumról való tudósítás mellett – a kecskeméti Katona-centenáriumról és annak előkészületeiről írtak. A Budapesti Hirlap már júliusban lehozta rövid hírként, hogy a kecskeméti Katona József-kör a városi törvényhatósággal közösen ünnepséget szervez, mely alkalomból „az ünnepen elszavalandó s Katona József emlékét dicsőítő ódára pályázatot hirdet”.⁴⁰ A kolerajárvány miatt, amely a kolozsvári centenáriumra is károsan hatott, ugyanis több fővárosi meghívott mondta le részvételét,⁴¹ a kecskemétiiek is úgy döntöttek, hogy a kolera vendégek általi esetleges „behurcoltatását” elkerülendő, a következő tavaszra halasztják a nagyszabású ünnepséget, és csupán a *Bánk bán* színrevitelével emlékeznek meg városuk szülöttjéről. A Pesti Hirlap nem minden iróniától mentes hírben arról tudósított, hogy „egyetlen egy szál budapesti vendéget mégis beeresztenek és pedig Pálffy Györ-

³⁷ Budapesti Hirlap 12(1892), okt. 27., nov. 8.

³⁸ Pesti Hirlap 12(1892), nov. 14.

³⁹ Magyar Szemle, 4(1892), nov. 6. A helyes megfejtést a november 20-i számban közölték: 18, 27, 36, 45, 54, 63, 72, 81.

⁴⁰ Budapesti Hirlap, 12(1892), júl. 23.

⁴¹ A centenáriumi *Emlékkönyv* a „gátló körülmények” között említette a kolerát és a kormányválságot (a szervezésre maradt idő – nagyjából másfél hónap – rövidsége mellett): „az előkészületek alatt az ország több részében, különösen pedig a fővárosban, fellépett a kolera. A járvány ártott is annyiban, hogy néhány érdekelt törvényhatóság és több fővárosi testület e miatt lemondott a részvételről.” *Emlékkönyv, i. m., 91.*

gyöt, a nemzeti színház tagját, a ki a tragédia címszerepét adja.”⁴² Az ódára hirdetett, 20 arannyal díjazandó pályázat eredményét azonban már ekkor nyilvánosságra hozták. Huszonkét pályázat érkezett be, ebből választották ki Sántha Károly, a Magyar Szemle munkatársa *Katona születésének századik évfordulóján* című ódáját, melyet a lap közölt is.⁴³

A kecskeméti centenáriumi ünnepet végül 1893. június 11-én tartották meg. A sajtó részletesen tudósított róla, az ünnepség után pedig a szervező, a Katona József kör kiadott egy *Emléklapot* is – ami egyébként jellemző lezárása volt a centenáriumi ünnepségeknek. A sajtóban, illetve az *Emléklapban* közölt program négy részre, ezzel együtt négy helyszínre oszlott, és a centenáriumi általános forgatókönyvét követte. A *Himnusz* elénekelésével megnyitott első tömböt a vasúti sétányon lévő Katona-szobor előtti köszöntők és emlékbeszédek alkották. Itt olvasták fel a nyertes pályamű bírálatát, ezután rögtön el is hangzott az óda dr. Kovács Pál jogakadémiai igazgató előadásában. Ezt a *Szózat* követte. Innen a vendégek a kaszinóba mentek át, a díszebédre. Délután 6 órakor következett „a jogakadémiai polgárság ünnepélye a műkerti Katona-szobor előtt”, majd este 7-kor hangversenyt és táncvigalmat tartottak ugyanitt, ahol a magyar népdalok mellett elhangzott Melinda dala és a bordal az Erkel-operából. Az estét tűzijáték és hajnalig tartó tánc koronázta.⁴⁴

Az ünnep kezdetét a budapesti vonat érkezéséhez igazították: „a vendégszerető derék város azt szerette volna, hogy mindenki eljöhessen Bánk bán költőjének szobra alá, a kit csak elhozhat a legutolsó vonat.” A vendégek többsége ekkorra már megérkezett, így a déli vonattal Bartók Lajoson kívül csak az eső érkezett meg. A kecskeméti ünnepet a kolera-járvány miatt halasztották el, fél évvel később ellenben az időjárás nem kedvezett neki. A vasúti sétányon lévő Katona-szobor köré gyülekezőket a polgármester köszöntötte, majd őt követte volna Gyulai Pál, aki a Kisfaludy Társaságot képviselte, de ezen túlmenően ő volt az, aki akadémiai székfoglalója által „Katonát föltámasztotta és Bánk bánját a dicsőségnek adta át”.⁴⁵ A Budapesti Hirlap érzéketlenül tudósít arról, ahogy Gyulai beszédét félbeszakította az eső és mennydörgés:

⁴² Pesti Hirlap 12(1892), nov. 10. További hírek a centenáriumi ünnepség elhalasztásáról: Pesti Hirlap 12(1892), okt. 31., Budapesti Hirlap 12(1892), nov. 10., Kolozsvár 6(1892), okt. 24.

⁴³ Magyar Szemle 4(1892), nov. 6.

⁴⁴ Fővárosi Lapok 30(1893), jún. 13., Vasárnapi Ujság 40(1893), jún. 18., *Emléklap, i. m.* [Lásd 13. jegyzet.]

⁴⁵ Budapesti Hirlap, 13(1893), jún. 12.

Mikor azonban Gyulai kezdett beszélni s javában méltatta Katonát, az ég újra elborult s a mérges kritikus beszédébe egy nálánál hatalmasabb kritikus morgott közbe. A beszéd ennélfogva ilyesféleképp ütött ki: Bánk bán hűsége (Bum, bum !)... Petur (Ripsz rapsz !)... Melinda... (Bum !)... Mihál bán (Vilámlás és óriási csitt-csatt)... Egyszerre azután Gyulai Pál szőrín-szálán elveszett. A zápor újra megeredt és ötszáz parapli feszült ki a fejek fölött, ennek rengetegében Gyulai nyomtalanul eltűnt. Mire előkerült, az ünnep el volt mosva.⁴⁶

Gyulainak a díszebéd alatti pohárköszöntők során nyílt lehetőségre újra beszélni. Az ünnepség elejét elmosta ugyan az eső, de összességében sikeresnek ítélték meg, és beleíródott a magyar centenáriumi sorába.

⁴⁶ Budapesti Hirlap, 13(1893), jún. 12.